

Віхи життєвого шляху Софії Русової

(до 170-річчя з дня народження)

2026

Софія Федорівна Русова, до шлюбу Ліндфорс – українська просвітителька, теоретик і практик дошкільної й позашкільної освіти, організаторка бібліотечної справи, педагогиня, літературознавиця, фахівець в галузі дитячої літератури та дитячого читання, письменниця, мемуаристка, публіцистка, перекладачка, видавниця, громадська діячка, феміністка. Активна учасниця політичного й культурного життя доби Української революції 1917–1921 рр, членкиня Української Центральної Ради, одна з організаторок фемінізму в Україні. Дружина Олександра Русова. Мати Юрія та Михайла Русових.

Народилася Софія Русова 18 лютого 1856 року в аристократичній родині в селі Олешня Городнянського повіту (нині Ріпкінський район) Чернігівської губернії. Батько Федір Ліндфорс – швед за походженням, був відставним офіцером, мати – Ганна Жерве – французенка, високоосвічена й інтелігентна жінка, але рано пішла з життя, коли Софійці ще не було й чотирьох років. Вихованням Софії займався батько, старша сестра Марія та няня, проста українська селянка, про яку з теплотою згадувала Софія все життя.

Початкову освіту Софія здобула вдома. В десять років вона вступила до третього класу найпрестижнішої у Києві Фундуклеївської жіночої гімназії, яку закінчила у 1870 році з золотою медаллю. Раптова смерть батька у 1871 році змінює життя Софії. Вона глибоко осмислює своє духовне і громадське призначення і вирішує присвятити своє життя педагогічній справі.

Садина Софії Русової

У **1871** році Софія Федорівна у свої п'ятнадцять років разом із старшою сестрою Марією відкрила в Києві перший україномовний дитячий садок і позашкільну освіту для дорослих.

1 вересня до їхнього приватного садка завітало 20 вихованців. Серед них були дві доньки Старицьких, з родиною яких сестри Ліндфорс зблизилися. Софія увійшла в українське патріотичне середовище Лисенків-Старицьких, познайомилася і заприятелювала з Миколою Лисенком, Павлом Чубинським, Михайлом Драгомановим, Оленою Пчілкою та етнографом і статистом Олександром Русовим.

У **1874** році Софія Федорівна одружилася з Олександром Русовим.

О. Русов, як статистик, мав часті переїзди: Чернігів, Ніжин, Херсон, Полтава, Одеса, Київ – і де б не перебувала родина Русових, Софія Федорівна активно включалася в роботу місцевих громад, просвіт: у відкриття дитячих садків, початкових шкіл, книгозбірень, підготовку вистав, лекторіїв, видання літератури тощо.

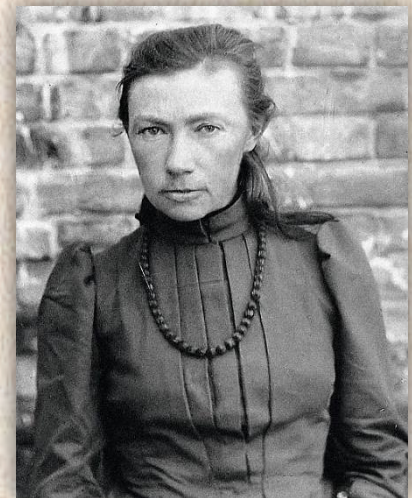
1876 р. – подружжя Русових перевезли в Україну підготовлені ними та видані у Празі два томи «Кобзаря» Т. Шевченка, куди ввійшли заборонені рукописні вірші поета без цензурних скорочень.

1880–1905 рр. – у боротьбі за національно-культурне відродження України Софію Русову заарештовували п'ять разів.

1906 р. – видання двох підручників українською мовою: «Початкова географія» і «Буквар».

1909 р. – переїзд до Києва, початок роботи викладачем педагогіки у Фребелівському жіночому інституті.

1910 р. – викладач французької мови у Комерційному інституті, член вчительської колегії комерційної школи і вчительського товариства.

1910–1914 рр. – співредактор та автор публікацій першого україномовного педагогічного часопису «Світло».

1911–1913 рр. – поїздки до Брюсселя та Берліну, знайомство з роботою зарубіжних дитячих садків.

1915 р. – смерть чоловіка – Олександра Олександровича Русова.

1916 р. – повернулась до Києва: викладала педагогіку у Фребелівському інституті, французьку мову – у Комерційному.

1917 р. – працювала у Центральній Раді Української Народної Республіки (УНР) під керівництвом М. Грушевського. Очолювала два відділи Міністерства освіти України – позашкільної освіти та дошкільного виховання.

7 листопада 1917 р. – виступила співзасновницею Педагогічної Академії для підготовки вчителів українознавства.

1917–1920 рр. – голова Всеукраїнської учительської спілки, член редакційної колегії часопису «Вільна українська школа».

1919 р. – читала лекції у м. Кам'янець-Подільський у Першому українському університеті на запрошення ректора І. Огієнка.

1920 р. – прийняла рішення емігрувати через переслідування радянської влади.

1921 р. – отримала запрошення читати лекції в Українській академії у Подебрадах у Чехії. Українська Жіноча Рада делегувала Софію Русову на збори Інтернаціональної Жіночої Ради, від неї світова громадськість дізналась про голод в Україні.

Українська делегація на Міжнародному Жіночому Конгресі у Римі 1923 р.

1923–1927 рр. – брала участь у розробці організаційних питань щодо створення у м. Прага Українського Педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. Були надруковані нові праці С. Русової – «Теорія і практика дошкільного виховання», «Дидактика», «Нові методи дошкільного виховання» та ін.

1937 р. – увійшла до ради Світового союзу жінок.

5 лютого 1940 р. – Софія Русова померла у Празі, де й похована.

Вшанування пам'яті

- Створений Благодійний фонд ім. Софії Русової.
- Створено історико-культурний комплекс «Садиба-музей С. Русової» в с. Олешні. Проведено реконструкцію будинку, де народилася, й жила Софія Русова.
- Ім'я С. Русової в найменуванні головної бібліотеки Чернігівщини — Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Софії та Олександра Русових.

Ювілейна монета НБУ, присвячена 160-річчю від дня народження С. Русової.

Нагрудний знак

Вшановуючи внесок С. Русової у розвиток педагогічної науки та її роль у створенні національної системи освіти, 2005 року Міністерство освіти і науки України запровадило нагрудний знак «Софія Русова». Ним нагороджують наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників за значні особисті успіхи у галузі дошкільної та позашкільної освіти.

Основні ідеї

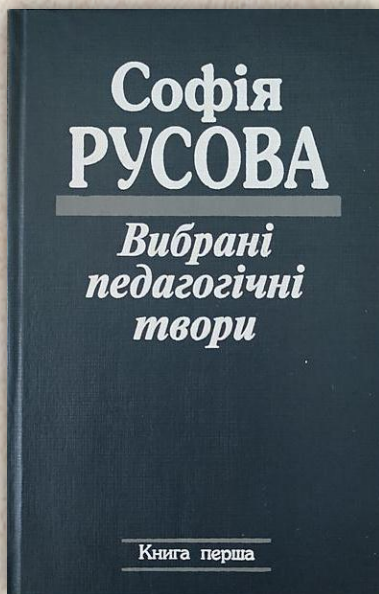
Серед ключових принципів педагогічної концепції Русової: гуманізм, демократизм, народність, природовідповідність, культуровідповідність, особистісно орієнтований підхід, соціальна обумовленість виховання та загальнолюдські цінності.

Центральне місце в багатогранній педагогічній спадщині вченої займає концепція української національної системи освіти і національного виховання, в межах якої отримали своєрідну інтерпретацію найважливіші, фундаментальні теоретико-методологічні проблеми — мета, завдання, зміст, методи, принципи, форми освіти, навчання й виховання. У центрі педагогічної концепції вченої перебуває дитина з її природженими задатками, здібностями, можливостями, талантами. Головне завдання виховання — забезпечення розвитку відзначених чинників, а також національної самосвідомості і загальнолюдської моралі; формування соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості, здатної до свідомого суспільного вибору. Виховний ідеал Русової: виховання гармонійної людини на засадах любові й пошани до найкращих національних традицій.

Успішно вирішувати ці завдання покликана рідна українська школа.

**Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. /
за ред. Є. І. Коваленко. Київ : Либідь, 1997. Кн. 1. 272 с.**

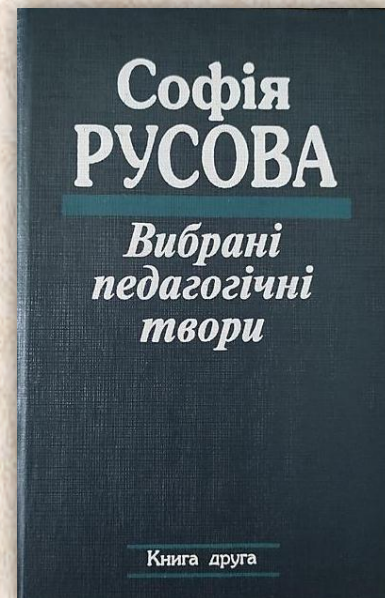
Творчість Софії Русової – видатної педагогині, психологині, історикині, мистецтвознавиці, етнографині, громадської діячки, організаторки жіночого руху – визнана світовою громадськістю й водночас мало znana для наших співвітчизників. У вибраних творах перед читачем постає постать вченої світового рівня, педагогічні ідеї якої можуть використовуватися в сучасній практиці навчальних закладів України.

До першої книги ввійшли основні статті Софії Русової з питань націоналізації освітньої системи, історії педагогіки, а також праці з теорії і практики дошкільного виховання.

**Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. /
за ред. Є. І. Коваленко. Київ : Либідь, 1997. Кн. 2. 320 с.**

У цьому виданні вперше зібрані педагогічні твори видатного педагога, активної діячки вітчизняної просвітянської ниви Софії Русової, присвячені практичним і теоретичним питанням розвитку української національної освіти.

До другого тому ввійшли найважливіші праці С. Русової еміграційного періоду з питань організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі та ґрунтовний курс дидактики.

**Русова С. Мемуари. Щоденник / ред. М. Іщенко.
Київ : Поліграфкнига, 2004. 543 с.**

У пропонованій книзі друкуються спомини і щоденник видатної української громадської діячки і педагогині Софії Русової, людини шведсько-французького походження, яка внесла неоціненний вклад у розвиток національної освіти нашого народу.

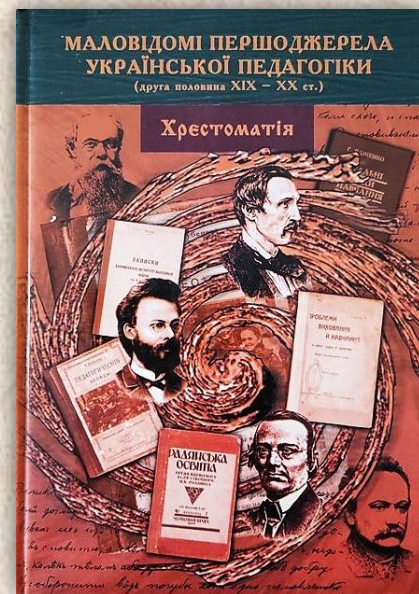
Розрахована на тих, хто цікавиться історією України, відродженням українства на рідних землях і в еміграції у другій половині XIX - першій половині XX століть.

**Маловідомі першоджерела української педагогіки
(друга половина XIX - XX ст.) : хрестоматія /
упоряд. Л. Д. Березівська та ін. Київ : Наук. світ, 2003. 418 с.**

У хрестоматії представлені маловідомі або зовсім невідомі тексти педагогів та освітніх діячів, які жили і творили в Україні з другої половини XIX і до кінця XX століття. Тексти розкривають багату палітру концепцій напрямів, підходів, оцінок педагогічних явищ і фактів, які демонструють розвиток педагогічної думки як складний, багаторівневий часом суперечливий процес.

У виданні опубліковано такі праці Софії Русової:

- «Просвітній рух на Вкраїні в 60-х роках»**
- «Дитячий сад на національнім ґрунті»**
- «Ідейні підвалини школи».**

Якименко С. І., Міленіна Г. С. Педагогічні ідеї Софії Русової та Марії Монтессорі: порівняльний аналіз : монографія.

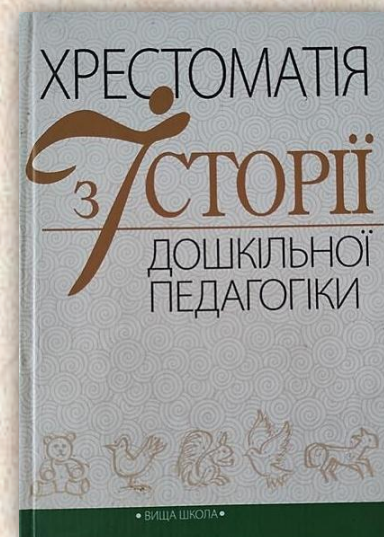
Київ : Слово, 2015. 293 с.

У монографії розкрито суспільно-історичні та науково-педагогічні чинники становлення і розвитку педагогічних ідей Софії Русової та Марії Монтессорі, здійснено їх систематизацію та порівняння з погляду європейської реформаторської педагогіки, а також удосконалено та розроблено на основі сформульованих положень педагогічної концепції С. Русової та системи М. Монтессорі напрямки їх використання у навчально-виховному процесі сучасних навчальних закладів.

Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посібник / за ред. З. Н. Борисової. Київ : Вища школа, 2004. 511 с.

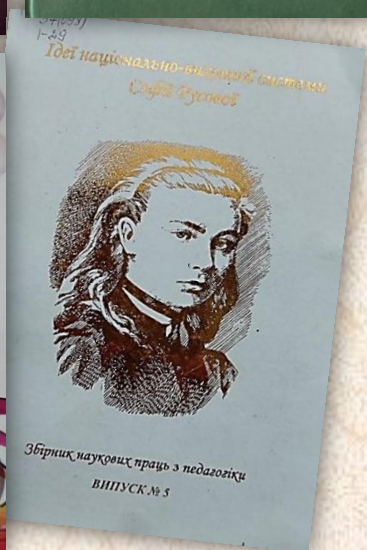
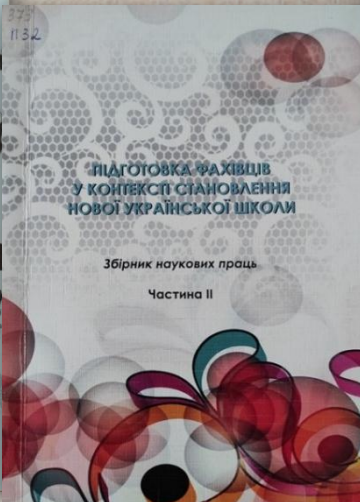
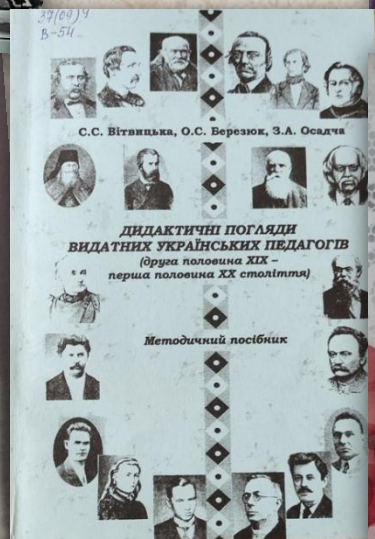
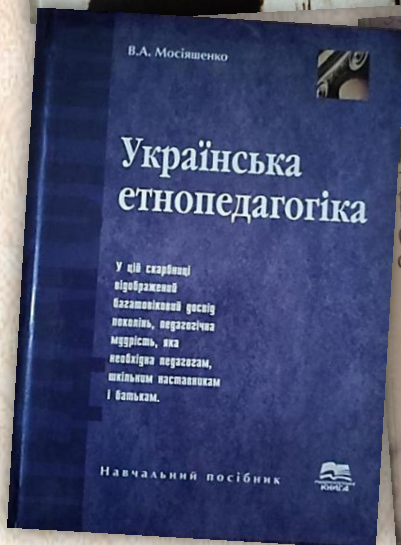
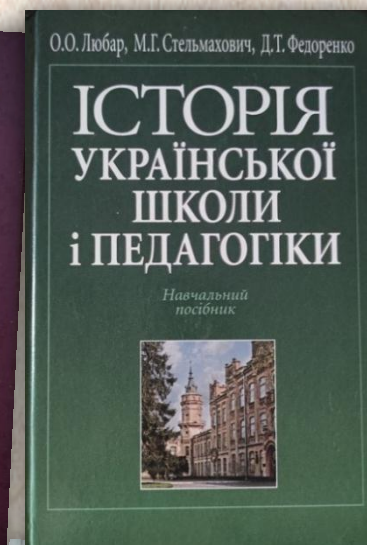
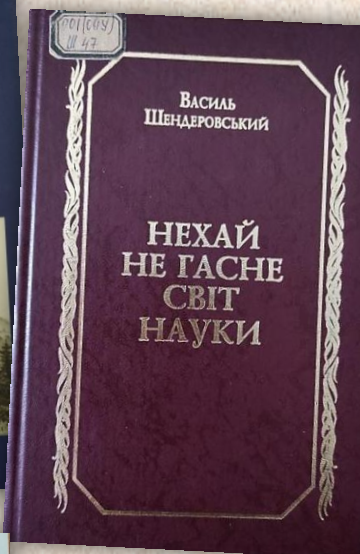
До книги увійшли уривки з творів вітчизняних та зарубіжних авторів, за якими можна простежити розвиток прогресивної педагогічної думки в галузі громадського та сімейного дошкільного виховання.

Хрестоматія містить тексти із найвідоміших праць Софії Русової, таких як «Дошкільне виховання», «У дитячому садку». Статті й уривки з фундаментальних творів висвітлюють основні проблеми педагогічної спадщини автора.

Література про життя і діяльність С. Ф. Русової

- Вітвицька С. С., Березюк О. С., Осадча З. А. Дидактичні погляди видатних українських педагогів (друга половина XIX - перша половина XX століття) : метод. посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 190 с.
- Ідеї національно-виховної системи Софії Русової : зб. наук. праць з педагогіки / за ред. О. С. Березюк, З. А. Осадчої. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 138 с.
- Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки : навч. посібник. Київ : Знання, 2006. 447 с.
- Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посібник. 2-ге вид. Суми : Унів. кн., 2008. 174 с.
- Підготовка фахівців у контексті становлення Нової української школи : зб. наук. праць : у 2-х ч. / за ред.: В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир : Н. М. Левковець, 2018. Ч. 2. 245 с.
- Українки в історії : іст. нариси / за ред. В. Борисенко. Київ : Либідь, 2004. 326 с.
- Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. Кн. 2 : XX століття / за ред. О. В. Сухомлинської. 550 с.
- Улюкаєва І. Історія дошкільної педагогіки : підручник. Київ : Слово, 2016. 423 с.
- Улюкаєва І. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навч. посібник. 2-ге вид. Донецьк, 2008. 230 с.
- Шендеровський В. Нехай не гасне світ науки. 2-ге вид. Київ : Смолоскип, 2004. 411 с.

**Віртуальну виставку підготувала
бібліотекар
Алла Кухарчук
Кількість джерел: 16.**